

LA LLENGUA DEL DRET A TANZANIA*

Carme JUNYENT I FIGUERAS

Secció de Lingüística General de la Universitat de Barcelona

N'hi ha prou a repassar la bibliografia sobre planificació lingüística a l'Àfrica, i en especial a Tanzania, per adonar-se de les simpaties que desperta l'adopció del suahili com a llengua oficial de Tanzania un cop assolida la independència. Efectivament, Tanzania va ser un dels pocs estats africans que, amb la independència, va adoptar una llengua africana com a llengua oficial. De les conseqüències que aquesta decisió ha tingut sobre la resta de llengües parlades en el seu territori —unes 120—, no se'n parla gaire, i sembla que preocupa molt més el descens de la competència en anglès per part dels tanzans que no pas el nombre de processos de substitució que s'han endegat arran d'aquesta oficialització.

Les condicions que van fer possible aquesta decisió no deixen de ser excepcionals a l'Àfrica: Nyerere es va trobar amb una llengua amb pocs parlants nadius que s'havia estès com a *lingua franca* per tota l'Àfrica oriental; a aquesta difusió hi van contribuir primer els comerciants àrabs i més endavant els missioners, els funcionaris colonials i tota mena de comerciants que la van adoptar com a vehicle, això li atorgava un estatus de «neutralitat» enfront d'altres llengües associades a un grup ètnic determinat. La llarga tradició com a *lingua franca* li havia permès també desenvolupar una forma escrita primer en alfabet àrab i, arran de la colonització europea, en alfabet llatí. També el seu nombre de parlants va augmentar notablement com a conseqüència d'aquest procés: és la llengua amb més parlants d'Àfrica després de l'àrab, però amb una particularitat notable: gairebé tots la tenen —o la tenien— com a segona llengua.

Val a dir que una de les conseqüències més remarcables de la seva ofi-

* Reproduïm el mot *Tanzania* sense accent d'acord amb la pronúncia suahili.

cialització és que Tanzania, tot i pertànyer al grup de països més pobres del món, té un dels índexs d'alfabetització més alts del continent, i no hi ha dubte que, comparant els resultats amb els de qualsevol dels estats africans que han optat per la llengua colonial com a llengua oficial, el balanç és positiu, sobretot si mesurem la participació dels ciutadans en la vida pública. Tot i això, és evident que a Tanzania no s'ha fet res més que seguir el model de política lingüística que associa l'Estat a una llengua i que, per tant, té com a resultat la fagocitació de les llengües no oficials.

Passats més de trenta anys de la declaració del suahili com a llengua oficial de l'aleshores Tanganyika (1963), és evident, però, que els objectius no s'han assolit o, almenys, no s'han assolit com s'havia projectat, i per il·lustrar-ho em fixaré especialment en l'àmbit «llengua i dret», àmbit que està clarament connectat amb altres àmbits especialment rellevants en la política lingüística: l'administració, l'ensenyament i, naturalment, la justícia. I, pel que fa a la planificació del corpus, he de fer referència inevitablement a allò que hom designa la *modernització* del lèxic. D'altra banda, aquest és un dels àmbits on es detecten més clarament els successius estadis pels quals sembla haver passat la política lingüística a Tanzania: de l'impuls i entusiasme inicial, al desinterès i silenci en una segona fase, fins a la frustració que sembla que pugui degenerar en autoodi més recentment.

Per fer-se una idea de la relació de la llengua i el dret a Tanzania, val la pena començar amb algunes pinzellades com aquestes: el sistema judicial està basat en el sistema anglès, però gairebé tot el lèxic és manllevat de l'àrab. El Parlament discuteix en suahili les lleis que són proposades i promulgades en anglès. Tot i que el suahili és la llengua més emprada en els jutjats, a la Facultat de Dret l'anglès és la llengua més utilitzada. Tot i que la llengua oficial de Tanzania és el suahili, només la Constitució ha estat escrita en aquesta llengua; els textos en suahili del Codi penal i les lleis de matrimoni han estat traduïts de l'anglès, i la resta ni tan sols no han estat traduïts. Tenint en compte que els nivells més baixos de la justícia, juntament amb l'ensenyament primari i els afers interns del Govern, van ser els primers àmbits on es va implantar el suahili, i tenint en compte que el Govern, els jutges, els funcionaris dels jutjats i, naturalment, la població estan d'acord amb l'ús del suahili en el món judicial, no hi ha dubte que, vistos els resultats, hi ha alguna cosa que falla.

Si una de les conseqüències de l'adopció del suahili com a llengua oficial va ser que durant els anys 70 i començament dels 80 es preparés la terminologia adequada per poder ampliar el seu ús als nivells més alts de l'ensenyament, la tasca de modernització del lèxic de la justícia ja havia començat l'any 1963, amb un comitè format per professionals del dret i suahilistes que

va redactar un diccionari de vocabulari judicial en suahili. A més a més, el govern anava marcant directrius per a l'ús de la nova llengua oficial: els funcionaris havien d'emprar el suahili, els debats al Parlament s'havien de fer en aquesta llengua i, naturalment, les lleis havien de ser publicades en suahili. Així, la llengua anava penetrant en aquells àmbits gairebé inèdits fins aleshores, atès que durant l'època colonial l'anglès hi era emprat gairebé exclusivament. Tot i això, l'any 1984 s'atura el projecte d'emprar el suahili en tots els nivells de l'ensenyament, que era el pas considerat imprescindible per fer arribar la llengua oficial a tots els àmbits de la vida del país.

De fet, l'any 1967 el suahili va ser introduït oficialment en l'ensenyament primari i el projecte era que a partir del 1973 s'introduís en els dos primers anys de l'ensenyament secundari, cosa que encara a hores d'ara no s'ha produït. Per més que una recomanació de 1982 instava l'ús del suahili en tot l'ensenyament secundari a partir de 1985 —i en l'ensenyament universitari a partir de l'any 1992— el fet és que, d'aleshores ençà l'ús del suahili en l'ensenyament secundari és gairebé inexistent i, pel que fa a la universitat, l'ús és molt diferent segons les facultats, i la Facultat de Dret en particular no es destaca precisament per l'ús del suahili. A tot això cal afegir que el Govern —almenys fins on jo tinc notícies— no ha tornat a fer recomanacions sobre l'ús del suahili en l'ensenyament. En aquest *impasse* sembla que intervien diversos factors: d'una banda, la lentitud en l'elaboració i, sobretot, en l'aprovació del lèxic i, d'altra banda, el desinterès dels implicats; a aquests cal afegir el desinterès del Govern traduït en un silenci oficial que té efectes ben desconcertants.

Pel que fa a l'elaboració i aprovació del lèxic, el procediment és el següent: de l'elaboració dels termes habitualment s'ocupen els professionals o les institucions que els necessiten. El problema és que tot i les recomanacions del Consell Nacional del Suahili d'emprar preferentment les fonts en aquest ordre: 1) El suahili i les seves varietats dialectals; 2) les llengües bantu; 3) altres llengües africanes i 4) llengües estrangeres; a l'hora de la veritat el procediment més emprat és el calc indiscriminat. Com a exemple per il·lustrar les incoherències que es deriven d'aquest procediment, aquestes són les solucions adoptades en aquests termes manllevats de l'anglès:

<i>català</i>	<i>anglès</i>	<i>suahili</i>
fonologia	phonology	fonolojia
fonètica	phonetics	fonetiki
fonèmica	phonemics	taaluma ya fonimu
acústica	acoustics	akustika

En principi, hi ha una norma que dicta que els sufixos *-ology* i *-ics* de l'anglès en suahili adoptaran la forma *-ia* (per exemple *fizikia*, *etimolojia*, etc.), però, com és evident a partir dels exemples, tan aviat ens trobem amb *ia*, com amb *-i*, com amb *-a*, i si no, amb la construcció *taaluma ya*, 'ciència de', manllevada de l'àrab.

Una vegada s'han elaborat els termes, han de ser presentats al Consell Nacional del Suahili per ser discutits, estandarditzats i aprovats. El que passa aleshores ho explica Mwansoko, un investigador que està preparant la seva tesi sobre la modernització de la terminologia tècnica en suahili i que, tot i les seves troballes, no perd ni l'entusiasme ni l'esperança:

«El procés d'estandarditzar i aprovar formalment els termes inclou tantes fases i implica tants grups diferents de gent (els experts que encunyen els termes inicialment, el personal del Departament d'Estandardització del Consell Nacional del Suahili, els membres dels comitès regionals del Suahili, els delegats del Comitè d'Estandardització del Consell Nacional del Suahili i, finalment, tots els membres del Consell Nacional del Suahili) que és incòmode i innecessàriament llarg. Per exemple, tot i que la llista de termes literaris de la Secció de Literatura de l'Institut de Recerca del Kiswahili estava acabada l'any 1979, no va ser aprovada pel Consell Nacional del Suahili fins el 1984, és a dir, després de cinc anys.»¹

Segons el mateix Mwansoko, tot plegat té repercussions importants en el desenvolupament del lèxic suahili:

«D'una banda, els encarregats de desenvolupar la terminologia suahili tenen la sensació que el treball que han fet en la darrera dècada sembla irrelevant. D'altra banda, no tenen cap motivació per continuar elaborant termes tècnics en suahili quan la utilització de la seva feina ha d'esperar alguna decisió distant en alguna data incerta per alguna persona o institució indeterminada.»²

En qualsevol cas, una vegada s'han aprovat els termes estandarditzats, cal difondre'ls, i això també és responsabilitat del Consell Nacional del Suahili, el qual fa llistes que publica en opuscles i que distribueix a les principals secretaries dels ministeris, les institucions encarregades de promoure el suahili i els delegats culturals regionals i de districte, els quals, al seu torn, els hauran de distribuir entre els interessats: professionals, escoles, facultats, etc. Tot i això, Mwansoko ha constatat en la seva recerca que:

1. MWANSOKO, H. J. M. (1989) «Swahili Terminological Modernisation in the light of the present Language Policy of Tanzania», a RUBAGUMYA, C. M. (ed.) *Language in Education in Africa*, Multilingual Matters, Clevedon, Philadelphia, p. 137.

2. *Ib.*, p. 134.

«Tot i que el Consell Nacional del Suahili espera que les altres institucions relacionades amb la llengua reproduïxin els termes estandarditzats que reben del Consell Nacional del Suahili i els distribueixin als interessats respectius, aquestes institucions creuen que oficialment aquesta no és la seva responsabilitat sinó la del Consell Nacional del Suahili, i per tant, no acaben de decidir-se a fer-ho.»³

Per si no n'hi hagués prou, la recerca de Mwansoko també constata que:

«Tot i que el Consell Nacional del Suahili espera que els interessats s'hi posin en contacte per obtenir les llistes terminològiques necessàries, la meua recerca (en preparació) indica que el mateix Consell no s'ha donat a conèixer a la majoria de consumidors possibles, els estudiants inclosos. Per tant, només una proporció molt minsa dels qui han d'emprar terminologia suahili coneixen el treball terminològic del Consell Nacional del Suahili.»⁴

La veritat és que friso perquè Mwansoko publiqui la seva tesi perquè tot plegat és absolutament delirant. És cert que alguns sociolingüistes atribueixen aquest batibull al mateix origen del Consell Nacional del Suahili, sobretot perquè en l'acta del Parlament que el creava diu que ha de cooperar amb tots els cossos encarregats de promoure el suahili, però no diu com i, com ja hem vist, bona part de la seva feina no és més que la feina que ja han fet prèviament els que han elaborat el lèxic. De totes maneres, crec que el que cal investigar són les actituds lingüístiques de tots els implicats, un tema gairebé tabú en l'oficialització del suahili, però que em sembla inexcusable.

Com ja he dit, l'elecció del suahili com a llengua oficial de Tanzània va desvetllar tota mena de simpaties. Aquestes simpaties van anar prou enllà com perquè Wole Soyinka —premi Nobel de literatura 1986— proposés el suahili com a llengua oficial de l'Àfrica. Però en la seva implantació hi ha alguna cosa tèrbola que crec que té molt a veure amb el comportament de l'elit i que probablement pot explicar el silenci del Govern: malgrat les propostes que he esmentat de fer del suahili la llengua oficial de l'ensenyament, el cert és que a Tanzània —tot i el socialisme africà (*Ujamaa*), etc.— s'ha creat una xarxa d'escoles privades on la llengua de l'ensenyament és l'anglès i, amb el caire que van prenent les coses, més aviat sembla que ens trobem davant d'un d'aquelles casos en què cal que 'tot canviï perquè res no canviï'. Sigui com sigui, en l'àmbit judicial les coses són una mica diferents per més que les contradiccions siguin flagrants.

3. *Ib.*, p. 138.

4. *Ib.*, p. 138.

Entre les pinzellades inicials deia que: «Tot i que el suahili és la llengua més emprada en els jutjats, a la Facultat de Dret l'anglès és la llengua més utilitzada.» Cal tenir present que, almenys des del 1985, la llei permet que el suahili sigui emprat en tots els jutjats de Tanzània, sempre que el jutge ho indiqui, i també cal tenir present que l'anglès és conegut per aproximadament un 10 % de la població.

Segons Rwezaura⁵ l'ús del suahili i/o l'anglès als jutjats és el següent: en els jutjats de primera instància, el suahili és emprat en tot el procediment tant oralment com per escrit. En aquest cas, els jutges no són professionals i els clients no són representats per cap professional del dret. En els jutjats de districte, els jutges provenen generalment dels jutjats de primera instància i, per tant, no són professionals. En aquests jutjats, els procediments poden ser duts en suahili, però els textos han de ser escrits en anglès. Si hi intervenen advocats, les seves intervencions per escrit han de ser fetes en anglès. En els jutjats que són presidits per jutges professionals i també hi poden intervenir advocats, el suahili és opcional, però és més emprat que l'anglès, sobretot en els procediments orals. Tot i això, els textos han de ser escrits en anglès. En aquest nivell ja hi ha traductors disponibles per als advocats que no parlen suahili. Pel que fa als nivells superiors de la justícia, tot i que els jutges encara escriuen els procediments en anglès, poden permetre la comunicació oral en suahili. I l'ús del suahili s'està estenent al Tribunal Superior de Tanzània. Naturalment, l'augment progressiu de l'ús del suahili en l'àmbit judicial és causat per la pressió dels fets, entre ells, la pèrdua de competència en anglès que comentàvem al principi, sobretot en el cas dels funcionaris judicials, el nivell educatiu dels quals generalment no passa de l'ensenyament secundari. Tot plegat portava massa sovint a situacions absurdes en què els jutges havien d'esperar la traducció a l'anglès d'una declaració en suahili que havien entès perfectament.

Però si en els jutjats l'ús del suahili s'està estenent, a la Facultat de Dret l'anglès continua sent la llengua dominant. Això es pot atribuir en bona part a les dificultats en la creació del lèxic i tot l'embolic posterior a l'hora d'aprovar-lo, difondre'l, etc., però també a la inèrcia dels que se n'haurien de preocupar i, inevitablement, a les actituds lingüístiques.

La Facultat de Dret va ser creada l'any 1961 en el que aleshores era la Universitat de l'Àfrica Oriental. El seu primer degà, A. B. Weston, en un article de 1965, «Law in Suahili-Problems in Developing a National Language», mostrava la seva confiança que, a partir de la localització de la Fa-

5. RWEZAURA, B. (1994), «Constraining factors to the adoption of Kiswahili as a language of the law in Tanzania», *Afrikanistische Arbeitspapiere*, 37.

cultat a Tanzania, el suahili seria la llengua —almenys oficialment— de tots els estudiants, i no com aleshores, que per a molts era considerat com una llengua inútil en el desenvolupament de la professió perquè no era oficial als seus països d'origen —Kenya i Uganda, fonamentalment, on el suahili és força emprat com a segona llengua—. El suahili havia de ser la llengua del dret i, naturalment, de la Facultat. Tot i que des de 1971 la Facultat de Dret està adscrita a la Universitat de Dar es Salaam, que els professors ja són majoritàriament nadius i que el suahili és la llengua més emprada als jutjats, les prediccions de Weston no s'han acomplert.

De totes maneres, paradoxalment, el que no han aconseguit tots els comitès encarregats d'elaborar el lèxic, ni el Consell Nacional del Suahili, ni els jutges, ni el Parlament, potser ho aconseguirà el mateix defici que ha provocat la implantació del suahili com a llengua oficial de Tanzania: la pèrdua de competència en anglès. Tot i que els professionals del dret pertanyen indubtablement a l'elit i, per tant, al sector de la població que mostra més preferència per la llengua colonial, el fet és que s'està consumant allò que potser el Govern volia evitar amb el seu silenci: la manca de competència en anglès.

Quan es parla dels problemes de la modernització del lèxic, sovint es passa per alt el fet que la llengua s'està emprant com una forma d'acoblar dos mons diferents. Una de les herències colonials més visibles a l'Àfrica és justament el món de la justícia, i com que encara ningú no s'ha preocupat de crear un sistema legal autòcton —ja he dit que el tanzanià està basat en l'anglès— la creació del lèxic ha de suplir allò que realment cal canviar. Atès que, sovint, les fonts de la pròpia llengua tenen connotacions que no s'adiuen al propòsit de l'elaboració del lèxic (en luo, una llengua d'Uganda, el terme que designa el jutjat és el mateix que designa una llar polígama «perquè és un lloc on hi ha moltes baralles»), aleshores s'opta pel manlleu indiscriminat.

En el cas del suahili, gairebé tot el lèxic judicial és manllevat de l'àrab, des de la mateixa llei: *sheria*, de la qual es deriven dos dels termes més freqüents per als advocats: *mwanasheria* (suahili + àrab) i *mwalimu wa sheria* (una construcció suahili amb manlleus de l'àrab: *mw-* és el prefix de classe de les persones, *alimu* és el manlleu de 'mestre' en àrab, *wa* és un connector suahili i *sheria* és 'lei', com ja he dit). Segurament el terme més polisèmic és *humuku*, també manllevat de l'àrab que, com a substantiu, aplega 'lei', 'procés', 'judici', 'sentència', 'veredict', etc., i, com a verb, tant val per 'jutjar' com per 'condemnar'. De *hukumu*, es deriva *hakimu* 'jutge', terme que s'oposa a *kadhi*, jutge islàmic i que ha substituït *jaji* 'judge'. Els termes per a l'absolució —tots manllevats de l'àrab— tenen implícita la idea del perdó, tant en els verbs: *ghofiri*, *samehe*, *achilia*, com en els substantius: *masamaha*, *ghofiri*. De totes maneres, un terme suahili, derivat d'a-

mua 'posar pau' o, més específicament, 'aturar una baralla' —*maamizi*— serveix per designar el judici, la sentència i el veredict (però no la condemna, com en el cas de *bukumu*), i del mateix terme es deriva *mwamuzi* 'magistrat'.

Baraza és un manlleu de l'àrab que tant es pot referir a l'audiència, com al tribunal —*baraza ya hukumu*—, com al jutjat. I *wakili*, també de l'àrab, tant pot designar l'advocat com el fiscal. A part dels termes que hem esmentat, els advocats també poden ser *mdai*, del manlleu àrab *daawa* 'procés legal', *mwombezi*, en aquest cas del suahili *omba* 'intercedir', i *mnenezi*, del suahili *nena* 'parlar'. *Rufani* és un altre terme àrab que designa les apel·lacions als tribunals superiors. També el terme que designa els testimonis *shabidi* i les proves *ushuhuda*, *ashabidi*, són manlleus de l'àrab.

Val la pena d'analitzar la construcció dels termes suahili que hem esmentat perquè són una bona mostra de les possibilitats que ofereix el suahili per a la creació de lèxic. Tots ells segueixen el mateix model de formació:

magistrat:	<i>mwamuzi: mw-amu-z-i</i> (d' <i>amu-a</i> 'posar pau')
advocat:	<i>mwombezi: mv-omb-ex-i</i> (d' <i>omb-a</i> 'intercedir')
advocat:	<i>mnenezi: m-nen-ex-i</i> (de <i>nen-a</i> 'parlar')

Mw-/m- són al·lomorfs del prefix de la classe de les persones, per tant, prefixats a qualsevol arrel es referiran a persones (recordeu *mw-alimu*), *amu-*, *omb-*, *nen-* són les arrels verbals que ja he indicat. *-z-/ex-* són al·lomorfs de l'inflix del causatiu. *-i* és un sufix que indica hàbit; per tant, el magistrat és el que posa pau (lit. el que fa posar pau) i l'advocat, o bé 'el que intercedeix' o bé 'el que fa parlar'. La mateixa construcció va ser emprada per Nyerere, el *mwalimu* per crear el 'revolucionari autòcton', així del verb *pinda* 'girar', va crear *m-pinduz-i* 'el que fa girar', per tant, el revolucionari.

Ja he parlat en altres llocs de la feina de Nyerere com a normalitzador del suahili, tant en la creació de lèxic com en la traducció d'obres de Shakespeare a aquesta llengua, encaminada sobretot a demostrar que el suahili era adequat per a totes les funcions. Encara que ningú no en parli, ben segur que la seva dimissió com a president de Tanzania té molt a veure amb el 'silenci oficial' amb què el Govern successor ha seguit el procés de normalització del suahili. Potser l'adopció del suahili com una de les llengües oficials de l'OEA pot contribuir a dinamitzar el procés, però sembla molt més que la solució passi per la nativització de la justícia en el seu cas i pel replantejament de la política lingüística en general.